

Зв'язок антонімії з антиноміями мови*Роботу виконано на кафедрі іноземних мов
ГНУ ім. О. Довженка*

Стаття висвітлює проблеми інгерентного взаємозв'язку мовної антонімії й антиномії. Наголошено, що основою такої кореляції слугують поняття *суперечності* та *протилежності*.

Ключові слова: антонімія, антиномії, суперечність, протилежність.

Мовчан Д. В. Связь антонимии с антиномиями языка. Статья освещает проблемы ингерентной взаимосвязи категорией языковой антонимии и антиномий. Подчеркивается, что основой подобного рода корреляций выступают понятия противоречия и противоположности.

Ключевые слова: антонимия, антиномии, противоречие, противоположность.

Movchan D. V. The Relationship Between Antonyms and Antinomies. The article investigates the problem of interrelationship between the linguistic category of antonyms and antinomies. The basis of such kind of correlation is the idea of contradiction and that of opposition.

Key words: antonyms, antinomies, contradiction, opposition.

Постановка наукової проблеми та її значення. У мові існує особливий тип відношень між лексичними одиницями, які мають протилежні значення, тобто є антонімічними. Із погляду лінгвістики, антонімія становить одну з мовних універсалій, що притаманна майже всім мовам, і її логічну основу утворюють не суперечливі, а протилежні поняття. Лінгвістична антонімія визначається як смислова протилежність, що закріплена в слововживаннях і передбачає певну типологію семантично протилежних слів і самої протилежності. Виділяють такі типи протилежності [89]:

контрарна, котру виражають останні симетричні члени упорядкованої множини, між якими існують середні, проміжні члени ('die Länge – die Kürze'; 'die Dicke – die Dünne'; 'die Freude – der Trauer');

комплемтарна протилежність, у якій між членами, що протиставляються, немає жодного середнього, проміжного члена ('die Krankheit – die Gesundheit'; 'der Freund – der Feind'; 'der Hunger – die Sättigkeit');

векторна протилежність, яка представляє протилежність різноспрямованих дій, рухів, ознак ('das Ende – der Anfang'; 'die Investition – die Devestition'; 'die Nachfrage – das Angebot').

Логічна модель протилежності конкретизується в мові: вона стає моделлю антонімії слів, що позначають якість або виражають протилежний напрямок дій, станів, ознак та властивостей.

Смислова структура слова – сукупність смислів, уявлень, понять, знань, асоціацій. Кожен із названих компонентів смислової структури слова розширює його межі, збільшує глибину змісту, наближує його до сутностей, які руйнують протилежні смисли і сприяють виникненню суперечливих антиномічних смислів. Антиномічність виявляється таким чином, що в слові взаємодіють протилежні смисли, граничні за ступенем прояву їх сутності, ознак та характеристик.

Учені, які вивчають антонімію, зазвичай не звертають особливої уваги на принциповий зв'язок, що існує між антонімами й антиноміями. Недостатній рівень дослідження цієї проблеми в сучасних лінгвістичних студіях зумовлює **актуальність** нашої роботи.

Мета статті – підтвердити думку про наявність інгерентного зв'язку між антонімією й антиноміями та розкрити особливості такої кореляції.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Антиномія – термін логіки й епістемології, що означає парадокс або нерозв'язану суперечність, це сполучення двох взаємосуперечливих суджень про один і той самий об'єкт, кожне з яких є істинним відносно цього об'єкта, й кожне з яких допускає однаково впевнене логічне обґрунтування. Слід підкреслити, що антиномічне судження є результатом особливого осмислення, особливим поглядом на об'єкт і світ загалом як на єдність, гармонію протилежностей, як на ціле, цілісність якого не тільки руйнується, а, навпаки, забезпечується взаємодією протилежних складників. Антиномічність ґрунтується на нетривіальності, нестандартності сприйняття світу, на його осмисленні й оцінюванні.

Антиномія є завжди руйнуванням стереотипів, вона парадоксальна за своєю суттю. Антиномія – суперечність між двома твердженнями, що взаємно виключаються, але визнаються однаковою мірою істинними. У лінгвістиці існує думка: коли розум виходить за межі можливого досвіду, він часто стикається з різноманітними антиноміями, тобто робить однаково раціональні, але взаємно суперечливі висновки. Раціональне мислення не може в цьому випадку встановити істину, оскільки тут воно виходитиме за межі можливого досвіду та стає трансцендентним. Судження є можливим, якщо береться за основу припущення, що Всесвіт має початок у часі, існує вічно та навпаки (Кант).

Антиномії є суперечливими властивостями мови. З одного боку, мова – це продукт діяльності (*ergon*), а з іншого, – це діяльність (*energia*). Мова як орган, який створює думку і водночас обмежує її свободу, ставлячи її в певні рамки. Мова щодо об'єкта пізнання суб'єктивна, а щодо людини – об'єктивна. Вона постійно змінюється і водночас надзвичайно стійка. Мова належить завжди всьому народу, але водночас вона індивідуальна [2, 39].

Саме внаслідок антиномічної суперечливості й можлива мова як тотожність вічного, непорушного, об'єктивного розуму, пре-людського логосу й “органу духовного спілкування, нескінченно близького душі кожного, ласкаво-гнучкого, завжди індивідуального в кожному мить, у кожному своєму порухові” [4, 156].

І антиномії, і антонімія мають подвійну природу. В основі цих феноменів лежить явище суперечності. Суперечність антиномій має амбівалентний характер: можна навести однаково кількість доказів і на користь стверджувальної, і на користь негативної відповіді на одне й те саме запитання. Згідно з Кантом: 1) світ кінечний – світ безкінечний; 2) кожна субстанція складається з простих частин – немає нічого простого; 3) у світі є свобода – у світі немає свободи, а панує лише причинність; 4) існує першопричина світу (Бог) – не існує першопричини світу [5].

В антонімів суперечність має форму протилежності – найвищої міри прояву суперечності. Суперечність – це відношення протилежностей як сторін єдиного цілого, які взаємовиключають одна одну та не можуть існувати одна без одної.

І двояка природа антиномій, і подвійна природа антонімів демонструють певний ступінь кореляції з подвійною природою самої об'єктивної реальності. Єдність протилежностей як сторін однієї і тієї ж суті є умовою існування та функціонування явища в його цілісності: життя функціонує як таке, лише будучи єдністю асиміляції та дисиміляції; матеріальне життя суспільства – як єдність і виробництва, і споживання і т. д. [6].

Принцип побудови антиномічних ситуацій нагадує логіку оксюморона, що є, по суті, поєднанням протилежностей, які утворюють смислове ціле (*‘Glück im Unglück’*; *‘Anfang vom Ende’*; *‘Riesenbaby’*; *‘Tränen der Freude’*). Поєднання того, що не можна поєднати, створює ефект парадоксу й допомагає якнайкраще досягнути безперервності суперечливої суті будь-якого явища.

Окрім паралельного збігу в парадоксальності антиномічних ситуацій та явищі оксюморона, досить очевидно, що антиномії нагадують і ситуації мовної антонімії взагалі. Зокрема, відомо, що логічну основу антонімії утворюють не суперечні, а протилежні поняття. Останні поділяються на контрарні, або якісні, градуальні (*‘die Schönheit – die Hässlichkeit’*; *‘der Junge – der Alte’*; *‘der Reichtum – die Armut’*) та комплементарні, коли заперечення одного із членів протиставлення імплікує ствердження іншого, і, навпаки, ствердження другого імплікує заперечення першого [1, 36]: (*‘die Wahrheit – die Lüge’*; *‘die Konsequenz – die Inkonzsequenz’*; *‘das Eigelb – das Eiweiß’*). Проте існує ще й інший вид протилежності, яку прийнято називати контрадикторною. У контрадикторних понять зміст одного заперечує зміст іншого, не затверджуючи одних або інших ознак: (*‘der Arier – der Nichtarier’*; *‘die Weite – die Unweite’*; *‘die Übereinstimmung – die Nichtübereinstimmung’*). Майже всі опозиції понять аналогічної структури, з погляду логіки, будуть уходити у сферу антонімії. Контрадикторні поняття становлять заперечення один одного.

Можна припустити, що природа антиномій може трактуватися як синтез трьох видів відношень – контрарного, комплементарного та контрадикторного.

Форму контрадикції має лише та загострена ситуація, яку прийнято називати антиномією-проблемою (парадокс, апорія, альтернатива). Логіка саме такого взаємозв'язку відтворюється в основних способах вирішення антиномій. Антиномія-істина як наслідок акту пізнання має конкретніше вираження: контрадикторність трансформується в один із продуктивних способів вирішення: у контрарність або комплементарність.

Висновок. Як було зазначено раніше, в антиноміях мови міститься специфічний спосіб розв'язання різних ступенів реалізації антиномічної проблеми. Набір амбівалентних ситуацій,

притаманних мовному феномену, трансформується в набір дихотомічних опозицій типу “мова – мовлення”, “значення – смисл”, “об’єктивне – суб’єктивне”, “мовець – слухач” тощо. Важко не помітити, що характер логічного зв’язку між компонентами вище названих пар є нічим іншим, як відношенням комплементарності між поняттями, що слугує доказом існування взаємозв’язку між антиноміями та мовною антонімією.

Література

1. Антонимия // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : [б. и.], 1990. – С. 35–36.
2. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества / В. фон Гумбольдт // Избранные труды по языкознанию / пер. с нем. ; общ. ред. Г. В. Рамишвили. – М. : ОАО ИГ “Прогресс”, 2001. – С. 37–298.
3. Новиков Л. А. Антонимия в русском языке. (Семантический анализ противоположности в лексике) / Л. А. Новиков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 160 с.
4. Флоренский П. А. Христианство и культура / П. А. Флоренский. – М. : ООО “Изд-во АСТ” ; Харьков : Фолио, 2001. – 672 с.
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org>
6. [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.grinchuk.lviv.ua>

Статтю подано до редколегії
11.03.2011 р.